

Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2020. Herausgegeben von Olena Novikova und Ulrich Schweier. Verlag readbox unipress Open Access LMU, München, 2021. S. 188 – 194.

2. Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.

3. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської]. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

4. Кислюк Л.П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: Монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.

5. Класифікатор професій – 2022. URL: <https://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/trudoustrojstvo/3978-klasifikator-profesij.html> (Дата звернення 15.02.2022).

6. Семенюк Світлана. Формування словотвірної підсистеми назв самиць у новій українській мові. *Мовознавство*, 2012, № 1, С. 81 – 94.

Валентина Ляшко,

*учитель української мови та літератури Гужівського ліцею
Ічнянської міської ради*

МЕНТАЛЬНІ КАРТИ ЯК ЗАСІБ СТРУКТУРУВАННЯ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У статті представлено теоретичні відомості про ментальні карти як один із шляхів покращення якості знань на уроках української мови і літератури, які допомагають здобувачам освіти заповнити прогалини у фактичних знаннях та вміннях, розвинути навички дослідницько-пошукової діяльності, а також опис використання таких карт на уроках української мови та літератури в основній та старшій школі. Саме ментальні карти сприяють поліпшенню пам'яті учнів, розвитку вміння формулювати та висловлювати власну думку, творчих здібностей та допомагають організувати успішну взаємодію вчителя і здобувачів освіти на уроці української мови і літератури.

На прикладі ментальних карт «Лексикологія» «Складносурядне речення» «Вивчення повісті І.Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», представлених у статті, автор аргументує доречність їх використання на уроках, оскільки вони дають змогу сприйняти матеріал цілісно, провокуючи осмислене запам'ятовування та розуміння. Автор наголошує, що сучасний педагог повинен впроваджувати новітні технології в освітню діяльність, а ментальні карти допомагають одночасно утримувати у свідомості значну кількість інформації, встановлюючи смислові зв'язки між її частинами, що дозволяє швидко відтворити знання, а також систематизувати й структурувати навчальний матеріал.

Проблеми та перспективи використання ментальних карт у сучасному освітньому процесі розглядали у своїх працях переважно закордонні вчені Т. Б'юзен, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фостер, В. Хартман, Й. Шумпетер. Серед українських дослідників цієї проблеми можемо

виділити О. Литвиненко, Р. Медведєва, М. Черній та І. Шахіну. Проте їхні праці мають переважно оглядовий характер і стосуються історії розвитку ментальних карт, техніки їх створення, загальних недоліків у процесі запровадження. До спеціальних праць, присвячених використанню ментальних карт у вивченні певних предметів, зараховуємо роботи А. Гордєєвої, В. Машкіної, С. Процької. Проте досі немає досліджень застосування ментальних карт на уроках української мови і літератури в сучасних закладах освіти, що обумовлює актуальність теми статті.

Основний текст статті

Інтелект – карта, або ментальна карта – це технологія зображення інформації у графічному вигляді; інструмент, що дозволяє ефективно структурувати інформацію, мислити, використовуючи весь свій творчий потенціал[4].

Суть методу полягає у виділенні головного поняття, від якого відгалужуються завдання, думки, ідеї, кроки в реалізації проєкту. Кожна гілка може містити кілька дрібніших гілок-підпунктів. До всіх записів можна залишати коментарі, які допоможуть не заплутатися в складному проєкті [7].

Щоб отримані результати не виглядали надто абстрактними, створивши при цьому додаткові проблеми, пропонується їх сфотографувати на папері чи іншому носії інформації. Щоб мозок краще сприймав і засвоював інформацію, рекомендується оформлювати всі записи по-різному, за допомогою різних кольорів або форм, з використанням картинок та інших зображень. Таке наочне оформлення розумового процесу дозволяє продовжувати роботу з інформацією, структуруючи її, групуючи чи виділяючи нові положення[6].

У ході своїх досліджень англійський психолог Тоні Бьюзен дійшов висновку, що загальноприйнятий спосіб сприйняття текстової інформації не є оптимальним. За його твердженням, читання сторінки зліва направо і зверху вниз видається людському мозку штучним, адже він влаштований так, що сприймає дані нелінійно і одночасно цілком. З критики «незручностей» лінійного сприйняття пізніше і з'явилися ментальні карти як прийом організації інформації та інший спосіб запису. Що значно важливіше, робота в напрямі вдосконалення концепції ментальних карт показала можливість їх застосування як інструменту техніки «мозкового штурму», для пошуку та створення нових ідей, запам'ятовування [3].

Види ментальних карт [1]:

1. «Карта Пам'яті» є інтелект – карта, що містить систему ієрархії ключових слів та систему символізації, є відображенням процесу мислення (або його частини): «мозковий штурм» – угруповання – класифікація – аналіз – розстановка пріоритетів – лінійна послідовність. «Карта Пам'яті» застосовується для розвитку творчих здібностей; генерування нових ідей; написання виступів, творів, курсових та дипломних робіт; планування справ, заходів та часу; збору та систематизації інформації.

2. «Карта Тексту» дозволяє зрозуміти та на 100% запам'ятати будь-який текст, є основним методом обробки та запам'ятовування великих обсягів текстової інформації. «Карта Тексту» містить систему вибору ключових слів, систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему спрямованої уваги, систему мнемотехніки та систему символізації. «Карта Тексту» потужно розвиває аналітичне мислення, дозволяє побачити структуру тексту та перебудувати її у суворій логічній послідовності, запам'ятати текст зі 100% точністю і згадати його в потрібний момент за зоровим ключем.

3. «Карта Правила» прискорює процес запам'ятовування правил та формування навичок їхнього практичного застосування. «Карта Правила» містить систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему спрямованої уваги, систему мнемотехніки та систему символізації.

4. «Карта Підручника» дозволяє зрозуміти і на 100% запам'ятати весь підручник або книгу. «Карта Підручника» складається поетапно і включає себе інші види інтелект – карт,

містить систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему спрямованої уваги, систему мнемотехніки та систему символізації.

5. «Мнемонічна Карта» застосовується для 100% запам'ятовування великого обсягу точної інформації, тобто різних списків, таблиць, складних текстів та віршів, наприклад, списку правильно наголошених слів, таблиці Менделєєва, списку історичних дат і т.ін. «Мнемонічна Карта» будується на основі «Універсальної техніки запам'ятовування точної інформації», містить систему спрямованої уваги, систему мнемотехніки та систему символізації [2].

6. "Конспект – Карта" в 5 разів прискорює процес запису виступів, лекцій та їх якісне засвоєння. "Конспект – Карта" містить систему вибору ключових слів, систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему символізації. «Конспект – Карта» потужно розвиває аналітичне мислення, дозволяє глибше зрозуміти та побачити структуру виступу або лекції, а потім перебудувати її в суворій логічній послідовності, внести потрібні зміни та доповнення.

7. «Питання – Карта» прискорює процес формування навичок, спираючись на алгоритми мислення (діяльнісний підхід), наприклад, навичка вираження думки, навичка застосування правил, техніки психологічного та бізнес-консультування. «Питання – Карта» застосовується під час проведення інтерв'ю чи інших заходів, де важливі самі питання, які послідовність. «Питання – Карта» покращує процес комунікації та дозволяє прийняти зважені рішення.

8. «Карта Мислення» застосовується для всебічного аналізу та планування діяльності для стратегічного планування розвитку особистості або організації, використовується в психологічному та бізнес консультування. «Карта Мислення» дозволяє побудувати ланцюжок цілей (довгострокових, середньострокових, короткострокових) та у довгостроковій перспективі спланувати свою діяльність.

Властивості ментальних карт [5]:

1. Привабливість. Хороша ментальна карта має свою естетику, її розглядати як цікаво, так і приємно.

2. Запам'ятовуваність. Завдяки роботі обох півкуль мозку, використання образів та кольору інтелект-карта легко запам'ятовується.

3. Своєчасність. Ментальна мапа допомагає виявити брак інформації та зрозуміти, якої інформації не вистачає.

4. Творчість. Ментальна мапа стимулює творчість, допомагає знайти нестандартні шляхи розв'язання задачі.

5. Можливість перегляду. Перегляд ментальних карт через деякий час допомагає засвоїти картину загалом, запам'ятати її, а також побачити нові ідеї.

Метод ментальних карт можна використовувати на різних типах та формах уроку:

- вивчення нового матеріалу;
- закріплення матеріалу;
- узагальнення матеріалу;
- написання доповіді, реферату, науково-дослідної роботи;
- підготовка проєкту, презентації;
- анотування;
- конспектування.

Цей метод дає можливість учителю:

- підвищувати мотивації, якість знань, конкурентоспроможність здобувачів освіти;
- розвивати предметні та комунікативні компетенції, творчі здібності;
- активізувати діяльність;
- виявляти причини когнітивних труднощів;
- коригувати знання учнів.

Для того, щоб скласти ментальну карту, необхідно керуватися такими принципами [3]:

1. Головна тема міститься у центрі аркуша.
2. Замість фраз записуються лише ключові слова, що несуть основне смислове навантаження.
3. Слова розміщуються на гілочках, що відходять від центру (головної теми) до периферії.
4. До основних гілок додаються картинки.

Кarti можна робити від руки (малювати їх на аркуші паперу) і за допомогою програмного забезпечення (як онлайн, так і офлайн).

Пропоную список програм, які можна для цього використовувати:

Інструменти для побудови карт знань

- FreeMind – вільна програма для створення карт знань.
- Mindomo – інструмент для створення карт пам'яті на основі інтернету, який надає можливості створення карт пам'яті робочого столу в програмі перегляду інтернету – без складного програмного забезпечення, що не вимагає інсталяцію чи обслуговування.
- Mindmeister
- Cayra
- Dabbleboard
- Gnletting
- Cmap.ihmc.us
- Flowchart
- Vue.tufts.edu
- Mind42 – колективне створення, можливість обговорювати карту на сервісі
- Cmappers
- XMind
- MindMeister

Також є хмарні додатки, як дозволяють працювати онлайн над створенням ментальних карт:

- Google
- Popplet
- SpiderScribe.

3 досвіду роботи

На уроках української мови ментальні карти доречно використовувати на будь-якому етапі уроку. На етапі актуалізації опорних знань, умінь та навичок здобувачів освіти такі карти будуть ефективними, оскільки допоможуть згадати теоретичні відомості теми, що вивчається. Специфіка викладання української мови в сучасних закладах освіти передбачає наявність теоретичних знань, без яких неможливе сприйняття нового матеріалу. Учні повинні знати та розуміти основні терміни, орієнтуватися у рівнях мовної структури, які пов'язані між собою. Варто зауважити, що побудова ментальних карт повинна здійснюватися учнями, а вчитель має бути консультантом, а не виконавцем, бо така карта знань не матиме практичного значення, адже учень, який не розумітиме зв'язків між її структурними частинами, не зможе нею скористатися. Крім того, такі карти здобувачі освіти можуть створювати або доповнювати в кінці кожного уроку або теми. Ментальна карта не має на меті відповісти на всі питання та все детально розповісти, вона слугує схемою, ідучи за якою учень зможе розв'язати поставлені завдання.

Для прикладу, погляньмо на ментальні карти, створені здобувачами освіти 5 та 9 класу для уроку української мови. Ментальна картка, зображена на рис. 1, створена учнями

5 класу в зошиті під час вивчення теми «Лексикологія», допомагає учням виокремити візуально всі складові елементи теми. Ментальна картка може бути створена як підсумок до вивченої теми «Складносурядне речення» (рис.2) та допомагає узагальнити весь теоретичний матеріал з теми. Такі карти мають очевидні переваги перед класичними презентаціями, оскільки дають змогу сприйняти матеріал цілісно, органічно, але в той же час не замінюють схем і таблиць, а виступають радше доповненням до них.

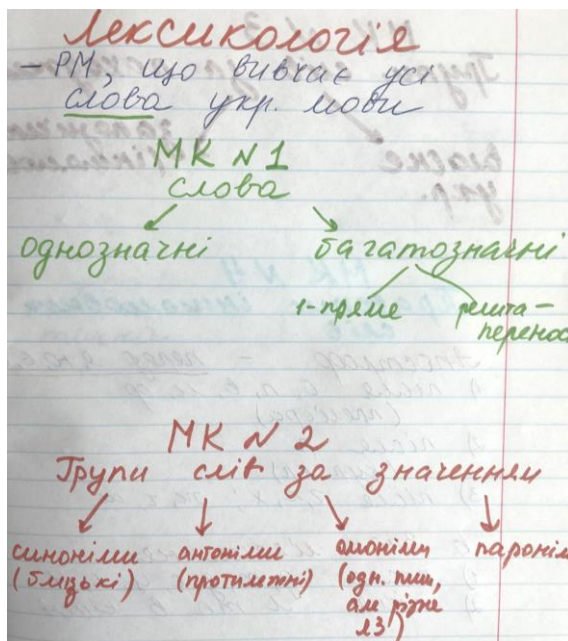

Рис. 1. Ментальна карта «Лексикологія»

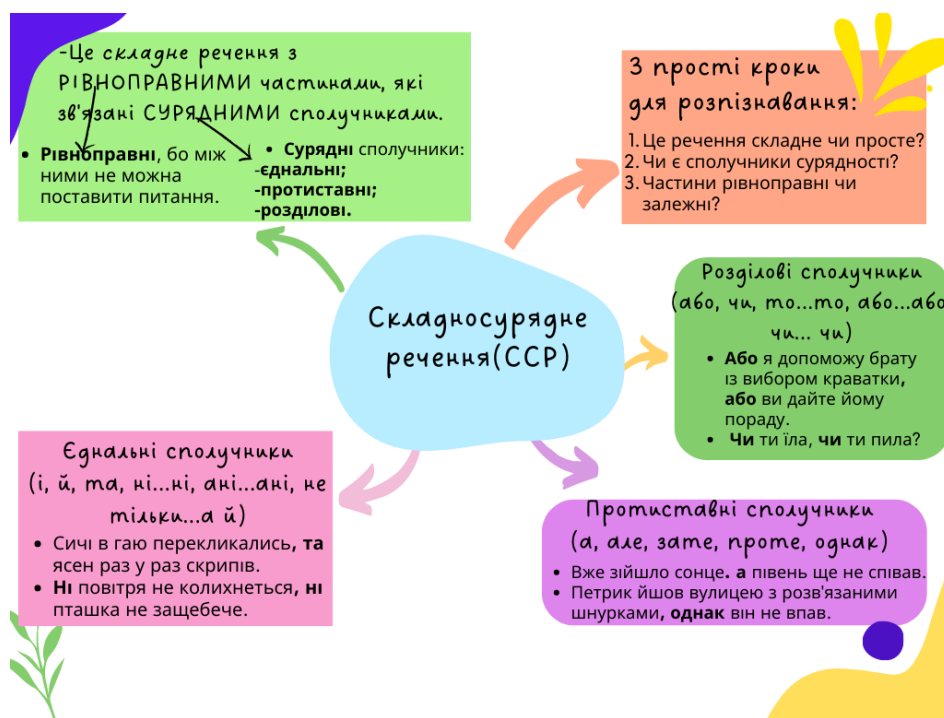

Рис. 2. Ментальна карта «Складносурядне речення»

На уроках української літератури ментальні карти доцільно застосовувати також на різних етапах уроку: на уроці актуалізації опорних знань, під час вивчення нового матеріалу, на етапі закріплення вивченого (рис.3). Вони підходять і для запам'ятовування великих обсягів інформації, і структурування прочитаного твору та його аналізу, і запам'ятовування основних фактів і слів, аналізування подій, характеристики образів, визначення проблематики в прочитаному тексті, підбиття підсумків тощо. Тобто йдеться не про звичайне запам'ятовування чи запис, а про осмислене сприйняття, швидше й глибше розуміння, що дозволяє відтворювати знання навіть через тривалий проміжок часу. Особливо доречні карти знань при вивченні поезії, адже практика показує, що віршовані тексти учні гірше сприймають, а тим паче запам'ятовують. Використовуючи карти знань на уроках української літератури, можна також поліпшити пам'ять учнів, вміння формулювати та висловлювати власну думку, використовуючи при цьому весь інтелектуальний потенціал. І насамкінець організовувати успішну взаємодію між учнями, прискоривши при цьому творчий процес.

Доречно використовувати ментальні карти під час написання творів-роздумів, есе, творчих завдань, власного висловлення. Асоціативні карти допоможуть логічно структурувати думку, не загубити важливі ідеї, вибудувати сюжетну лінію та розставити акценти у творі. Сучасний педагог повинен впроваджувати новітні технології в освітню діяльність, а переваги використання ментальних карт мають стимулювати його до цього. Насправді зробити карту знань не становить особливих труднощів для сучасних здобувачів освіти. Для своєї роботи ми використовуємо програмне забезпечення XMind ZEN (рис.3).

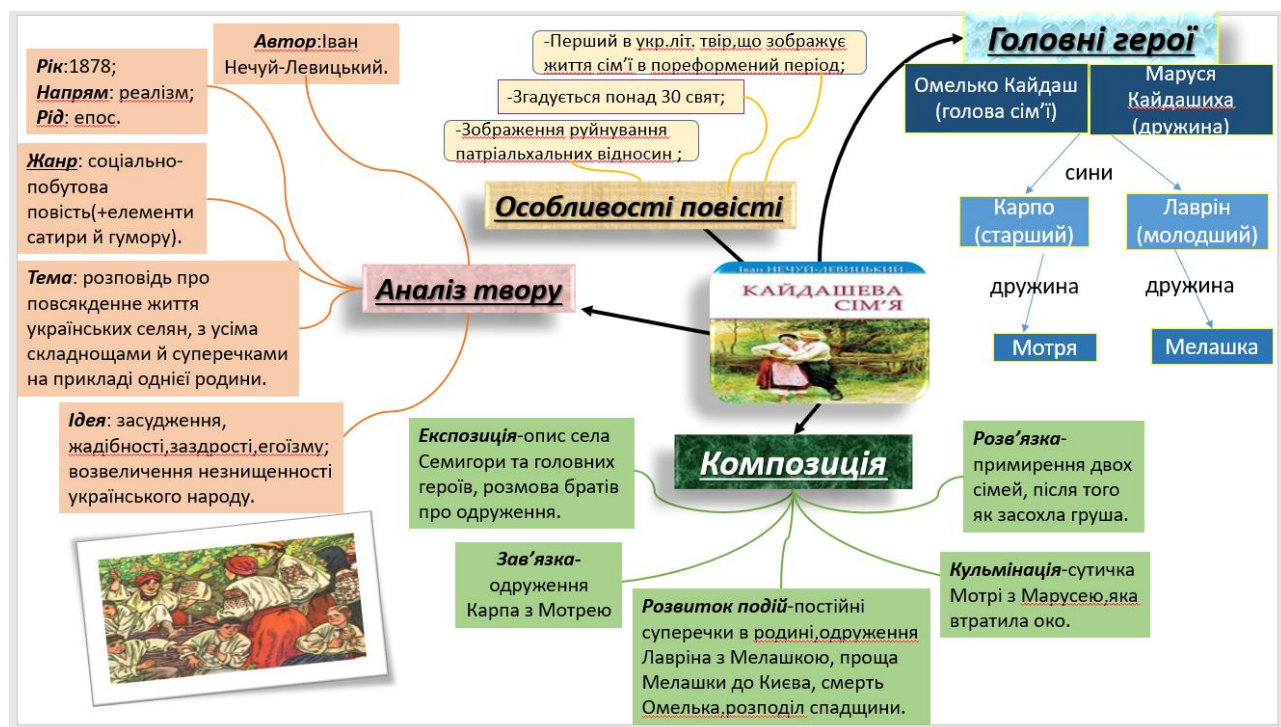

Рис. 3. Ментальна карта «Вивчення повісті І.Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»»

На уроці створюємо ментальну карту на папері А-3 чи в зошиті. Посередині можна наклеїти фото твору, який вивчаємо, або написати назву великими літерами. Використовуємо хоча б три кольори для малювання основних гілок (ідея, тема, проблематика, головні герої, автор, афоризми і т. ін.). Від них відходять тонші гілки, робимо лінії такої ж довжини, як і слово/картинка. Використовуємо кольори на власний розсуд і на всій ментальній карті. При бажанні свою карту можна прикрасити картинками, образами або

навіть фотографіями і перетворити карту в справжній колаж. Готуючись до такого уроку, друкую ілюстрації до твору або кадри з кінофільму, фото книги, і учні вибирають самостійно матеріал до своєї ментальної карти.

Учні, які виконують ментальну карту від руки, набагато краще запам'ятовують матеріал. Під час письма від руки активізуються ті центри мозку, які відповідають за розвиток мовлення.

Під час експериментів психологи помітили, що люди, які пишуть від руки, формулюють свої думки краще. Виявилося, що чим частіше ми пишемо від руки, тим швидше думаємо. Під час письма ми "повідомляємо" мозку, що потрібно уважніше поставитись до цієї інформації і вона швидше запам'ятовується.

Використання ментальних карт на навчальному занятті розширює можливості організації інтерактивного навчання.

Висновки

Отже, одним із шляхів покращення якості знань на уроках української мови і літератури в закладах освіти є створення ментальних карт (карт знань, інтелектуальних карт, асоціативних карт). У процесі роботи з ними учні можуть подолати причини, що впливають на їх успішність.

Ментальні карти – це зручний інструмент для відображення процесу мислення і структуризації інформації у візуальній формі.

Таким чином, МК можна використовувати, щоб “застенографувати” ті думки і ідеї, які проносяться в голові, роздумуючи над яким-небудь завданням. І навпаки, МК дозволяють так оформити інформацію, що мозок легко її сприйме, бо інформація записана на “мові мозку”.

Ментальні карти відображають природний спосіб мислення людського мозку

Список використаних джерел

1. Бобрицька В. І., Процька С. М. Комп'ютерно орієнтована освіта майбутніх філологів: навчально-методичний посібник для студентів. Полтава : Скайтек, 2016. 136 с.
2. Гордєєва А. Інтелектуальні карти як засіб формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів / *Іноземні мови*. № 4/2012[72]. С. 51–58.
3. Кобися А. П. Застосування ментальних карт у професійній педагогічній діяльності // Звітна наукова конференція, присвячена 15-річчю Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (27 березня 2014 р.). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/>.
4. Кремена Л.М. Причини невисокої якості знань учнів і шляхи їх подолання. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/>.
5. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Хачатрян С. Карти знань, їх призначення, редактор карт знань. URL: <http://www.kievoit.ipro.kubg.edu.ua/>.
7. Шахіна І., Медведєв Р. Використання ментальних карт у навчальному процесі. Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Випуск 8(III). : URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/>.